

MUTAȚII DEMOGRAFICE ÎN TRANSILVANIA ÎN ANII PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

SORINA PAULA BOLOVAN

IOAN BOLOVAN

Din punct de vedere uman, Primul Război Mondial a însemnat numai în Europa circa opt milioane și jumătate de victime din rândul combatanților, circa 1.200.000 de pierderi provenind din Austro-Ungaria¹, ceea ce spune mult în legătură cu amploarea mutațiilor demografice din acei ani din țările beligerante. Din Transilvania, în intervalul 1 august 1914 – 1 noiembrie 1918, au fost mobilizați în cadrul armatei austro-ungare 926.500 de bărbați, ceea ce reprezenta circa 16,5% din toată populația provinciei². Prin urmare, la fel ca alte teritorii, Transilvania a cunoscut în timpul Primul Război Mondial mutații semnificative în plan politico-militar, economico-social dar și cultural-mental, toate acestea influențând regimul demografic din provincie. Dinamica și structura populației Transilvaniei din perioada amintită reflectă fidel atât conjuncturile interne cât și cele externe care au provocat variații mai ample sau mai puțin sesizabile în privința comportamentului demografic. O asemenea situație nu trebuie să surprindă, istoria populației Europei în acei ani, bunăoară, mai ales în țările beligerante dar și cele neutre, oferă numeroase similitudini în acest sens, războiul afectând cu grade diferite de intensitate întreaga populație³. Menționăm că în continuare folosim noțiunea de “Transilvania” în accepțiunea ei restrânsă, respectiv teritoriul fostului principat autonom din interiorul arcului carpatic, care la 1914 era cuprins în 16 comitate⁴.

Nimeni nu se mai îndoiește astăzi de faptul că Primul Război Mondial a lăsat urme adânci în societatea transilvană, unele dintre ele sesizabile imediat, altele putând fi receptate în deceniile următoare sau chiar au traversat perioada interbelică prelungindu-se până în a doua jumătate a secolului XX. Primele consecințe vizibile ale

* O variantă prescurtată a studiului a fost publicată în *Studii și materiale de istorie modernă*, 2005.

¹ Norman Davies, *Europe. A History*, Oxford University Press, 1997, p. 1328.

² Liviu Maior, *Habsburgi și români. De la loialitatea dinastică la identitate națională*, București, 2006, p. 131.

³ *Histoire des populations de l'Europe*, tome III, sous la direction de Jean-Pierre Bardet et Jacques Dupaquier, Paris, Fayard, 1999, p. 7sq; J. David Singer, Melvin Small, *The Wages of War, 1816-1965*, New York, 1972, p. 4.

⁴ Pentru aspectele administrative a se vedea Ioan Bolovan, *Transilvania între Revoluția de la 1848 și Unirea din 1918. Contribuții demografice*, Cluj-Napoca, 2000, p. 30sq.

izbucnirii războiului le sesizăm în legătură cu problema emigrării. Dacă în anii anteriori numărul emigranților din Transilvania a crescut gradual până în 1914 (16.458 în 1912, 20.327 în 1913 și 26.536 în 1914)⁵, începând cu anul 1915 acest fenomen este, oficial cel puțin, inexistent, ca urmare a suspendării de către oficialități a eliberării pașapoartelor. Cu toate acestea, fenomenul emigrării nu a fost redus la zero deoarece în mod clandestin mai mulți locuitori din Transilvania au trecut munții în România, țară care se declarase neutră în anul 1914. Unii emigranți doreau să se eschiveze de la efectuarea serviciului militar în armata austro-ungară, așa cum au făcut-o chiar și înainte de izbucnirea războiului. Raportul din 12 septembrie 1914 al vicecomitelui comitatului Făgăraș către Ministrul de Interne al Ungariei este revelator în acest sens: „în cursul anului trecut, emigrarea bărbaților obligați la serviciul militar a fost interzisă, iar eliberarea de pașapoarte pentru persoanele ce aparțin de forțele armate în general a fost suspendată. Astfel, acei care, în pofida interdicției existente, au vrut să plece din țară fără autorizație de emigrare și fără pașaport, au folosit în acest scop numeroasele poteci de munte ce duc în România și care pot fi supravegheate cu mare greutate”⁶. Cu atât mai mult, după decretarea mobilizării în Austro-Ungaria, în rândul tinerilor s-a conturat un curent favorabil emigrării clandestine în România, deși trebuie spus că, în ciuda eschivărilor unora dintre cei încorporabili, în armata austro-ungară au ajuns sub arme în vara și toamna anului 1914 circa jumătate de milion de români⁷. Atât conducerea Partidului Național Român cât și liderii celor două biserici românești (ortodoxă și greco-catolică) le-au cerut românilor să rămână loiali împăratului și să se înroleze în număr cât mai mare. Cum s-a arătat, foarte mulți români au dat curs acestui îndemn, mai ales că din experiența altor conflicte în care monarhia mai fusese implicată sperau că războiul nu va dura mai mult de câteva luni⁸.

Totuși, celălalt curent, emigraționist, prezent în practica românilor transilvăneni cu mult înainte de izbucnirea războiului, și-a continuat cursul firesc, în pofida măsurilor luate de către autoritățile maghiare. Creșterea numărului de emigranți spre România în anul 1914 este atribuită de autorități faptului că „de la încheierea Celui de Al Doilea Război Balcanic, conștiința națională în rândurile cetățenilor cu limba maternă română a crescut în mod periculos”⁹, asociind direcționarea emigrării din Transilvania preponderent spre România ca urmare a fortificării sentimentelor naționale. Emigrarea clandestină a sporit în vara anului 1914, după declanșarea Primului Război Mondial, mai ales în rândul tinerilor apti pentru serviciul militar, așa

⁵ Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, *Transylvania in the Modern Era. Demographic Aspects*, Cluj-Napoca, 2003, p. 49.

⁶ Ioan I. Adam, Iosif Pușcaș, *Izvoare de demografie istorică. Transilvania. Vol. II. Secolul al XIX-lea - 1914*, București, 1987, p. 768.

⁷ Liviu Maior, *Români în armata habsburgică. Soldați și ofițeri uitați*, București, 2004, p. 172.

⁸ Idem, *Habsburgi și români...*, p.127sqq.

⁹ Ioan I. Adam, Iosif Pușcaș, *Izvoare de demografie...*, p. 760.

cum rezultă din raportul din 26 noiembrie 1914 al comitelui comitatului Sibiu către Ministerul de Interne: “de la izbucnirea războiului, din cauza suspendării eliberării pașapoartelor, nu dispun de nici un fel de date, dar după informațiile mele, fuga în România are loc în număr important, ceea ce nu se poate face fără colaborarea populației din comunele de graniță, deoarece numai ei cunosc cărările ce duc peste munți”¹⁰. Rapoartele consulatelor austro-ungare și ale reprezentanților diplomatici ai Austro-Ungariei din România au semnalat constant în toamna anului 1914 numărul mare de români transilvăneni care se aflau aici, în România, și care refuzau să se prezinte ca să fie luați în evidență pentru a fi încorporați și apoi trimiși pe front sau în garnizoane din Transilvania¹¹.

Firește, războiul a produs și în Transilvania mutații considerabile în ceea ce privește comportamentul demografic, atitudinea omului față de momentele fundamentale din existența sa: naștere, căsătorie, moarte. Cum bine se știe, ca sistem, populația se definește prin “variabile de stare reprezentând stocurile *populației* – efective și structuri demografice modificate în permanență de fluxuri – nașteri și decese – formând mișcarea naturală a populației”¹². Prin urmare, mișcarea naturală (sau natalitatea și mortalitatea) constituie una dintre problemele majore ale demografiei, deoarece desfășurarea efectivă a mișcării naturale asigură reproducția populației. Diferența dintre numărul nașterilor și cel al deceselor produce excedentul sau sporul natural. Când acesta este pozitiv, populația crește, când sporul este negativ, populația scade. Natalitatea și mortalitatea reflectă fidel atât condițiile socio-economice, culturale și mentalitățile, cât și compoziția populației. În spiritul interdependențelor ce caracterizează populația ca sistem demografic, însăși mișcarea naturală determină, la rândul ei, structura populației și are consecințe importante asupra stărilor social-economice, culturale și chiar politice. Cei mai mulți specialiști includ și căsătoriile în mișcarea naturală a populației, motivându-se această opțiune prin aceea că natalitatea are drept cadru principal de evoluție căsătoriile, marea majoritate a nașterilor având loc în familii întemeiate în mod oficial (sub patronajul legal al bisericii și al statului). Oricum, starea prelungită de război și-a pus amprenta pe toate componentele mișcării naturale, pe comportamentul matrimonial, a generat noi atitudini în cadrul politicii demografice a guvernelor etc.¹³ Redăm în Tabelul nr. 1, în mod sintetic, evoluția numărului de nașteri, decese și căsătorii, precum și ratele brute de natalitate, mortalitate și nupțialitate:

¹⁰ *Ibidem*, p. 770.

¹¹ Liviu Maior, “Soldați români în armata austro-ungară, 1914-1918”, în vol. *Civilizație medievală și modernă românească. Studii istorice*, coord. Nicolae Edroiu, Aurel Răduțiu, Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca, 1985, p. 360.

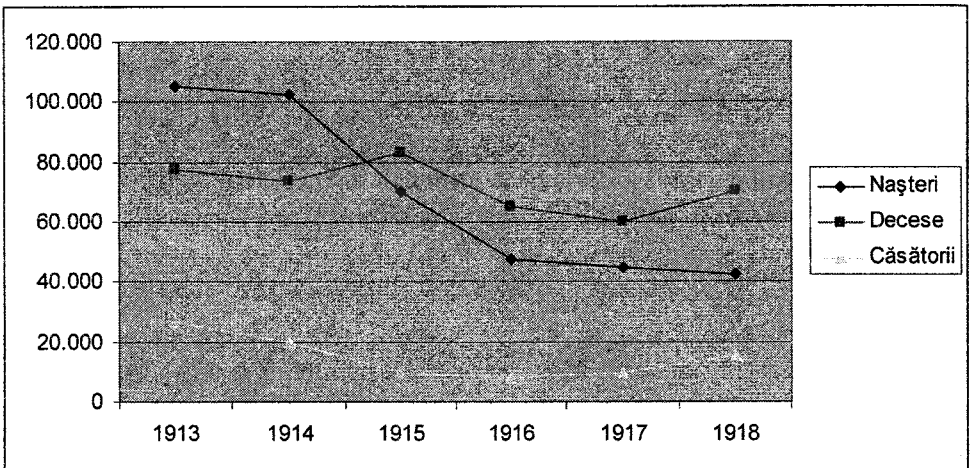
¹² Vladimir Trebici, *Demografie. Excerpta et selecta*, București, 1996, p. 37.

¹³ *The Upheaval of War. Family, Work and Welfare in Europe, 1914-1918*, edited by Jay M. Winter, Richard Wall, Cambridge University Press, 1988, p. 2

Tabelul nr. 1. Mișcarea naturală a populației Transilvaniei în perioada 1913-1918

An	Natalitate		Mortalitate		Căsătorii	
	Număr	Rata Brută	Număr	Rata Brută	Număr	Rata Brută
1913	105.083	34,9‰	77.354	25,9‰	26.595	8,9‰
1914	102.555	34‰	73.718	24,9‰	19.929	6,6‰
1915	70.099	23,6‰	83.065	27,4‰	9.351	3,1‰
1916	47.391	15,7‰	65.285	21,8‰	8.046	2,6‰
1917	44.452	14,8‰	59.918	20,2‰	9.466	3,2‰
1918	42.336	14,2‰	70.307	23,4‰	15.289	5,1‰

* *A Magyar Szent Korona Országainak 1913-1918. évi népmozgalma, în Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, LXX kötet.*

Graficul nr. 1. Evoluția mișcării naturale a populației Transilvaniei în perioada 1913-1918

Să urmărim în continuare în primul rând evoluția celor trei componente ale mișcării naturale a populației la nivelul întregii provincii. Interesant este de investigat modul în care războiul a influențat diminuarea natalității de la an la an; astfel, pe măsură ce efectele nocive ale stării de beligeranță s-au amplificat, numărul de nașteri din Transilvania s-a redus după cum urmează: 105.083 în 1913, 102.555 în 1914, 70.099 în 1915, 47.391 în 1916, 44.452 în 1917 și 42.336 în 1918¹⁴. Primul an de război a păstrat încă un număr mare de nașteri datorită concepției din primele luni ale anului 1914 și a celei din ultimele luni al anului anterior. La fel, anul 1915 ne apare ca unul intermediar ca urmare a concepției din lunile aprilie-iulie 1914, finalizate cu nașteri abia în primele luni ale anului 1915. Abia anii 1916-1918 reflectă cu adevărat comportamentul nupțial și fertilitatea din anii de război. Evident, raportat la 1.000 de

¹⁴ *A Magyar Szent Korona Országainak 1913-1918. évi népmozgalma, în Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, LXX kötet.*

locuitori, rata brută de natalitate a scăzut în acei ani de la 34,9‰ în anul 1913, la 34‰ în 1914, 23,6‰ în 1915, 15,7‰ în 1916, 14,8‰ în 1917 și 14,2‰ în ultimul an al Primului Război Mondial, cea mai scăzută valoare înregistrată în acei ani. Aceeași tendință descrescătoare o putem sesiza și la nivel micro, urmărind evoluția numărului de nașteri în 6 comunități rurale mici și mijlocii situate în sudul, centrul și nordul Transilvaniei: 104 în 1913, 90 în 1914, 58 în 1915, 47 în 1916, 44 în 1917 și 39 în 1918¹⁵.

Fără îndoială, prăbușirea numărului de nașteri din Transilvania între 1913-1918 se datorează în primul rând mobilizării pe front pe tinerilor aflați la vârsta căsătoriei și care din cauza concentrării nu au mai putut întemeia familii, în cadrul cărora să fie concepuți copii. Apoi, tinerii bărbați căsătoriți plecați la război au lipsit multă vreme de acasă, puținele permisi de care au beneficiat mai ales cei aflați mai aproape de localitățile natale nu au însemnat întotdeauna și "valorificarea șansei" de a spori numărul membrilor dintr-o familie. Este de presupus că războiul, cu întreg cortegiul de suferințe și privațiuni, a contribuit și la o creștere a interogațiilor individuale sau colective în legătură cu responsabilitățile cuplului față de apariția de noi membri în familie în acei ani. Soțiile în primul rând, rămase nu numai cu grija copiilor născuți deja dar și a gospodăriei țărănești ce reclama un volum imens de muncă, dificultățile asigurării vieții materiale de zi cu zi, așa cum răzbat din scrisorile spre/dinspre soldați¹⁶, trebuie să fi avut cele mai mari rezerve față de procreere în puținele și scurtele permisi ale soților. Folclorul extrem de dezvoltat în anii războiului a surprins aceste realități sociale și economice cu certe influențe privind comportamentul reproductiv din epocă: "Primăveri câte-au trecut,/ De când bărbați n-am văzut,/ Ținând de coarne la plug!/ Și-acum altă primăvară,/ Și voinicii nu-s în țară./ Nici voinici, nici însurați,/ Că-s tot pe munți înșirați/ Prin Tirol și prin Carpați"¹⁷.

Tabel nr. 2. Natalitatea în Transilvania între 1913-1918

Comitatul	1913	1914	1915	1916	1917	1918
Alba de Jos	8719	8393	5733	4061	3855	3096
Bistrița-Năsăud	4101	4130	2801	2137	1892	1794
Brașov	3209	3123	2160	1401	1292	1330
Ciuc	6011	6160	4042	2284	1816	2368
Făgăraș	3277	3125	2006	1058	931	801
Trei Scaune	4967	5088	3463	2024	2272	2227
Hunedoara	10558	10709	7325	4471	4449	4592
Târnava Mică	4319	4078	2497	1904	1786	1480
Cluj	9152	8801	5828	4377	3862	3515
Orașul CLUJ	2066	2006	1539	1188	1144	1011
Mureș-Turda	7215	7425	5023	3450	3058	3111

¹⁵ Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, *Transylvania in the Modern...*, p. 103.

¹⁶ Eugenia Bârlea, *Perspectiva lumii rurale asupra Primului Război Mondial*, Cluj-Napoca, 2004, p. 117.

¹⁷ *Cântecul de cătinie*, vol. II, ediție de Ioan Cuceu, Maria Cuceu, Ion Șeuleanu, Eugenia Bârlea, Cluj-Napoca, 2002, p. 95.

Comitatul	1913	1914	1915	1916	1917	1918
Orașul Târgu Mureș	848	867	667	628	554	567
Târnava Mare	4772	4637	2916	1963	2017	2022
Sibiu	6091	5943	3873	2571	2375	2219
Solnoc-Dăbâca	9066	8602	6105	4371	4039	3600
Turda-Arieș	7188	6941	4989	3563	3321	2910
Odorhei	4267	4131	2816	1722	1890	1829
Sălaj	9257	8396	6314	4215	3899	3864
TOTAL	105.083	102.555	70.099	47.391	44.452	42.336

* *A Magyar Szent Korona Országainak 1913-1918. évi népmozgalma, în Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, LXX kötet.*

În ceea ce privește distribuția natalității pe medii, urban și rural, observăm din Tabelul nr. 2 că în orașele Cluj și Târgu Mureș nu asistăm în anii războiului la o prăbușire atât de dramatică precum în comitatele din care făceau parte sau în alte comitate. Populația urbană nu a cunoscut un declin numeric pronunțat deoarece aici erau concentrate aproape în exclusivitate industriile care deserveau necesitățile de aprovizionare ale armatei, încât în orașe au „supraviețuit” recrutării mai mulți tineri și bărbați căsătoriți la o vârstă aptă pentru procreere, decât în mediul rural. Muncile câmpului le puteau efectua și bătrânii și femeile, fără o pregătire profesională prealabilă, în vreme ce în sectorul industrial, servicii, administrație personalul nu putea fi înlocuit așa ușor. Prin urmare, tot satul a fost principalul furnizor de „carne de tun” pentru linia frontului, de aici fiind recrutați majoritatea zdrobitoare a celor care erau încorporați în armata austro-ungară.

Tabel nr. 3. Mortalitatea în Transilvania între 1913-1918

Comitatul	1913	1914	1915	1916	1917	1918
Alba de Jos	5835	5721	6864	5817	4687	4855
Bistrița-Năsăud	3323	2969	3692	2711	2566	2790
Brașov	2124	2.263	2193	1760	1949	2311
Ciuc	4197	4.100	4274	3055	2226	3108
Făgăraș	2844	2189	2144	1460	1404	1351
Trei Scaune	3615	3343	3821	2596	3437	3621
Hunedoara	9205	8106	8245	7388	7665	8639
Târnava Mică	3159	3092	3474	2640	2597	2515
Cluj	5834	6067	7342	5367	4553	5770
Orașul CLUJ	1540	1501	1678	1640	1549	1427
Mureș-Turda	6191	5449	6314	4802	3752	4674
Orașul Târgu Mureș	708	649	720	788	762	834
Târnava Mare	3552	3284	3731	2993	2897	3788
Sibiu	4005	4268	4591	3886	3678	4163
Solnoc-Dăbâca	6785	6660	7976	5844	5032	6892
Turda-Arieș	4681	4568	5607	4424	3787	4075
Odorhei	3581	3130	3425	2763	2663	2698
Sălaj	6175	6359	6974	5411	4714	6766
TOTAL	77.354	73.718	83.065	65.285	59.918	70.307

* *A Magyar Szent Korona Országainak 1913-1918. évi népmozgalma, în Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, LXX kötet.*

Mortalitatea este a doua componentă principală a mișcării naturale a populației și o modalitate fundamentală de influențare a dinamicii populației într-o secvență crono-logică dată¹⁸. Fenomen biologic și în același timp social, mortalitatea din Transilvania în anii Primului Război Mondial prezintă niveluri diferite de-a lungul celor aproape 5 ani, sub influența complexă a factorilor socio-economici, politico-militari etc. Să urmărim în continuare însă modul cum a evoluat mortalitatea în Transilvania în anii primei conflagrații mondiale. În anul 1913 s-au consemnat în provincie 77.354 de decese, cifră destul de mare pentru un an fără calamitățile și problemele deosebite din perioada războiului. Desigur, numărul de 73.718 decese în anul 1914 este explicabil prin faptul că încă nu s-au făcut simțite efectele primelor luni de război. În schimb, în anul 1915 s-a înregistrat brusc saltul la 83.065 de morți, cifră-record pe întreaga durată a războiului. Să notăm că și în alte țări beligerante (Anglia, Franța, Germania) s-a petrecut un fenomen asemănător¹⁹. Apoi, în anii 1916-1917, nivelul mortalității a scăzut simțitor, sub media anilor de pace (65.285 și 59.918). La o primă vedere situația din anul 1917 s-ar părea să fie un aspect aparent paradoxal: în al treilea an integral de război, numărul deceselor se situează mult sub nivelul anilor de pace. Considerăm că aici și-a spus cuvântul oarecum “selecția naturală”, în anii 1915-1916 fiind mai afectați de starea de război civilii ceva mai sensibili (bătrâni și copii în special).

Trebuie precizat că între decesele înregistrate în Transilvania în acei ani nu figurează soldații înrolați din provincie și căzuți pe câmpurile de luptă ale Europei, încât pierderile umane efective ale Transilvaniei au fost considerabil mai mari decât cifrele globale prezentate. O evaluare, incompletă din păcate, s-a făcut după război prin intermediul societății ASTRA, însă rezultatele sunt departe de a reflecta toate decesele de pe fronturile de luptă europene unde au pierit combatanții din Transilvania²⁰. Ultimul an de război a înregistrat o nouă creștere substanțială a mortalității, atingând cifra de 70.307 decese²¹, ca urmare a stării de mizerie după patru ani de război, dar mai ales a gripei spaniole care a bântuit în întreaga Europă²². Un trend asemănător în privința dinamicii mortalității îl regăsim și la nivelul multor comunități rurale. Astfel, este simptomatic cazul satului Vâlcele pentru felul cum a evoluat mortalitatea în anii

¹⁸ Massimo Livi Bacci, *La société italienne devant les crises de mortalité*, Firenze, 1978, p. 4.

¹⁹ Cornel Todea, „Mortalitatea prin unele cauze de deces în Transilvania la începutul secolului XX”, în *Revista de statistică*, 23, nr. 6, 1974, p. 60; J.M. Winter, “Demographic history and the political economy of war in Western Europe, 1914-1918”, în *Annales de démographie historique*, 1990, p. 382sq.

²⁰ Rezultatele acestea se pot consulta la Teodor V. Păcațian, “Jertfele românilor din Ardeal, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș aduse în războiul mondial din anii 1914-1918”, în *Transilvania*, LIV, 1922, nr. 1-2.

²¹ Numărul total al deceselor din anii războiului din publicația *A Magyar Szent Korona Országainak 1913-1918. évi népmozgalma...*

²² Lucia Pozzi, “La population italienne pendant la Grande Guerre”, în *Annales de démographie historique*, 2002, nr. 1

Primului Război Mondial nu numai global, în toată Transilvania, dar și pe plan local: 17 morți în 1914, 22 de morți în 1915, 15 în 1916, 10 în 1917 și 36 în 1918, ca urmare a epidemiei de gripă spaniolă care a acționat în provincie, la fel ca în mai toată Europa subnutrită și fragilă în fața asaltului epidemic²³. Rata brută a mortalității s-a situat în anii Primului Război Mondial sub nivelul perioadei antebelice, cu excepția anului 1915, când indicatorul a urcat la 27,4%. În acest fel, atribuim declinul numeric al populației Transilvaniei în acea perioadă nu atât unei crize acute de mortalitate, cât reducerii drastice a ratei natalității. Cu alte cuvinte, starea de război și tot ceea ce implica ea (lipsuri de alimente, furaje, animale de hrană și tracțiune, îngrijire medicală mai redusă, stare psihologică etc.) au afectat mai grav nu mortalitatea, așa cum ne-am fi așteptat, ci procreația, respectiv numărul anual de nașteri.

Familia, instituție fundamentală a societății omenești, cu funcții multiple, are o determinare istorică, reprezentând un produs al sistemului social, dezvoltându-se și evoluând în raport cu transformările din societate. Una din multiplele coordonate care include și problematica concret-istorică a familiei o constituie căsătoria, deoarece întemeierea și formarea familiei au loc numai în urma actului căsătoriei (de cele mai multe ori legală, concubinajul, mai ales în mediul rural, neavând proporții foarte mari). În general, elementele esențiale pentru cunoașterea modului de formare a familiei sunt: motivarea căsătoriei, scopul ei, criteriile de alegere a partenerilor, perioada de încheiere etc. Firește, starea de război prelungită nu a rămas fără urmări și în legătură cu nupțialitatea și toate elementele care decurg din acest fenomen demografic. În continuare, vom expune doar câteva aprecieri pe marginea evoluției numărului de căsătorii din Transilvania între 1913 și 1918, a mișcării sezoniere a acestora, precum și considerații privind vârsta și statutul civil al celor ce se căsătoresc. Evident, în anii războiului s-au încheiat mult mai puține căsătorii, fapt reflectând atât lipsurile materiale, cât și mobilizarea pe front a bărbaților. Astfel, dinamica căsătoriilor în perioada 1913-1918 a cunoscut următoarea evoluție: 26.595 în anul 1913, 19.929 în 1914, 9.351 în 1915, 8.046 în 1916, 9.466 în 1917 și 15.289 în ultimul an de război²⁴. Scăderile cele mai drastice ale numărului de căsătorii s-au observat în regiunile care au avut cel mai mult de suferit, respectiv în comitatele de la poalele Carpaților Meridionali (Sibiu, Făgăraș etc.)²⁵. Acest aspect este bine reliefat în Tabelul nr. 4, care surprinde prăbușirea numărului de căsătorii în 1915 și 1916 în comitatele Sibiu și Făgăraș, în vreme ce în comitatele Sălaj și Solnoc, aflate la mai mare distanță de granița cu România, numărul căsătoriilor a fost ușor ascendent.

²³ Odiseu Apostol, „Contribuțiuni statistico-demografice și note istorico-medicale pentru o monografie a comunei Vâlcele . jud. Trei Scaune“, în *Clujul Medical*, 18, nr. 12, 1927, p. 611; J.M. Winter, „Demographic history...“, p. 389.

²⁴ *A Magyar Szent Korona Országainak 1913-1918. évi népmozgalma...*

²⁵ Cornel Todea, „Contribuții la cunoașterea demografiei istorice a Transilvaniei“, în *Revista de Statistică*, 22, nr. 6, 1973, p. 85.

Tabel nr. 4. Nupțialitatea în Transilvania între 1913-1918

Comitatul	1913	1914	1915	1916	1917	1918
Alba de Jos	2118	1259	459	536	753	925
Bistrița-Năsăud	1105	837	326	286	361	660
Brașov	893	745	323	203	271	532
Ciuc	1277	961	293	256	325	618
Făgăraș	931	632	143	86	103	243
Trei Scaune	1200	895	399	370	482	781
Hunedoara	3580	2360	1216	803	1166	2030
Târnava Mică	978	638	335	352	424	534
Cluj	2079	1532	714	714	799	1234
Orașul CLUJ	597	708	600	413	469	512
Mureș-Turda	1827	1408	699	577	675	1154
Orașul Târgu Mureș	237	364	658	358	189	281
Târnava Mare	1155	982	346	290	435	680
Sibiu	1520	1234	424	299	378	613
Solnoc-Dăbâca	2238	1568	711	826	764	1334
Turda-Arieș	1684	1245	565	514	574	917
Odorhei	1005	915	432	344	460	662
Sălaj	2171	1646	708	819	843	1579
TOTAL	26.595	19.929	9.351	8.046	9.466	15.289

* A Magyar Szent Korona Országainak 1913-1918. évi népmozgalma, în Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, LXX kötet.

Un caz interesant îl reprezintă anul 1918, când s-au consemnat 15.289 de căsătorii. Deși nu suntem în posesia datelor privind repartizarea căsătoriilor pe luni, credem că o bună parte a lor s-au încheiat în lunile noiembrie-decembrie, când războiul luase sfârșit și oamenii s-au grăbit să reintre în ciclul demografic normal. O bună parte a soldaților care s-au întors de pe front au și contractat rapid căsătorii, fenomen lesne de înțeles nu numai din punct de vedere biologic, dar și ca un semn al dorinței lor de a uita de traumele războiului, de a întemeia familii care să dea vieții un alt sens. Un atare comportament a caracterizat și alte spații demografice ale Europei în epoca modernă, după războaiele napoleoniene, Revoluția Pașoptistă și Primul Război Mondial, populația țărilor europene refăcându-se rapid, mecanismul de funcționare-recuperare fiind extrem de simplu: creșterea considerabilă a căsătoriilor și apoi, implicit, a fertilității²⁶. Una dintre concluziile specialiștilor care au studiat efectele demografice și sociale ale Primului Război Mondial este și aceea că războiul a creat condiții care au acționat în sensul întăririi legăturilor de familie și a instituției căsătoriei. Pierderile umane catastrofale din război au dus în 1918 și în anii următori la o reîntărire a vieții de familie care a însemnat mai întâi creșterea numărului de căsătorii și apoi o firească „explozie” a numărului de nașteri.²⁷

²⁶ Gaston Bouthoul, *La population dans le monde. Les grands événements historiques – guerre et population – perspectives d'avenir*, Paris, 1935, p. 212.

²⁷ *The Upheaval of War...*, p. 9.

Mutații consistente au avut loc în anii războiului și în ceea ce privește numărul și ponderea mariajelor pe medii (urban și rural). Dacă până în 1913 rata brută a căsătoriilor din orașele mari și din mediul rural erau relativ apropiate, din 1914 se constată un decalaj vizibil, ponderea căsătoriilor la sate rămânând mult în urma celor încheiate în mediul urban. Diferența cea mai mare s-a înregistrat în anul 1915, când rata brută a fost de 6,7‰ în orașe, iar în comitate, în mediul rural, de numai 2,7‰²⁸. În toată perioada 1914-1918 s-a menținut o atare diferență în ceea ce privește "densitatea" mai mare a mariajelor în mediul urban față de realitățile de la sate. O rată neobișnuit de ridicată a căsătoriilor comparativ chiar și cu alte orașe, s-a consemnat în anul 1915 în Târgu-Mureș: 22,9‰, în timp ce în orașul Cluj bunăoară ponderea căsătoriilor la o mie de locuitori a fost doar de 9,6‰ (în anul următor, 1916, raportul între cele două orașe a fost mai moderat, de 12,9‰ la Târgu-Mureș și 6,8‰ în Cluj)²⁹.

În acei ani s-au produs modificări și în ceea ce privește ponderea căsătoriilor pe grupe de vârstă. Înainte de 1914, cele mai multe căsătorii la femei s-au încheiat la grupa de vârstă 20-24 ani, urmată de grupa 17-19 ani etc. În timpul Primului Război Mondial, la femei se constată o deplasare a numărului căsătoriilor la grupele de vârstă mai înaintate; astfel, cu toate că ponderea cea mai mare la căsătorie o prezintă femeile între 20-24 ani, acum urmează ca importanță procentuală femeile între 30-49 ani, cele între 25-29 și abia apoi vin femeile cu vârsta cuprinsă între 17-19 ani. Scade în același timp ponderea femeilor ce se căsătoresc la grupa de vârstă de sub 17 ani de la 8,6% din totalul mariajelor înainte de război, la 3,2% în anii conflagrației mondiale. Concomitent se observă tendința de creștere a căsătoriilor femeilor din grupa de vârstă 50-60 și peste 60 de ani de la 2,1% înainte de război la 13,6% în anii războiului. În strânsă legătură cu aceste deplasări în ponderile grupelor de vârstă se află și modificarea procentelor în ceea ce privește starea civilă a soților înainte de căsătorie. În timpul anilor de război au sporit consistent căsătoriile *palingam* (căsătorii în care cel puțin unul dintre soți a mai fost căsătorit), ca o consecință a mobilizării bărbaților tineri care înainte de război contractau în general căsătorii *protogam* (căsătorii în care nici unul dintre soți nu a mai fost căsătorit). Astfel, proporția căsătoriilor *protogam* a scăzut de la 82,6% în anul 1913, la 70,3% în anul 1916, cunoscând totuși o revenire timidă în anii următori la 74,2% în 1917 și 78,1% în 1918³⁰. Creșterea din 1918 mai ales se poate explica și prin numărul mare de căsătorii încheiate în acest an comparativ cu anii 1915-1917, realizate probabil fie de soldații care au dezertat în ultima parte a războiului fie/și s-au întors acasă în lunile noiembrie-decembrie 1918.

Nu în ultimul rând trebuie menționată translația ce se realizează între 1913-1918 în ceea ce privește categoria profesională a soților. Se poate observa că mutațiile cele mai vizibile sunt acelea ale trecerii bărbaților căsătoriți din rândul rubricii cu ocupații de agricultori la acelea de muncitori industriali și mineri, pentru a se asigura nevoile de forță de muncă reclamate de producția de război. Astfel, scade ponderea bărbaților căsătoriți

²⁸ Cornel Todea, „Contribuții la cunoașterea...”, p. 88.

²⁹ *A Magyar Szent Korona Országainak 1913-1918. évi népmozgalma...*

³⁰ Cornel Todea, „Contribuții la cunoașterea...”, p. 88.

cu ocupația de bază în agricultură de la 63,9% în anul 1913, la 56,2% în anul 1918, în timp ce ponderea bărbaților căsătoriți cu ocupații în sectorul industrial-minier crește în același interval de la 17,1% la 22,1%³¹. O atare tendință explică mai bine ponderea mai mare a ratei brute a căsătoriilor în mediul urban comparativ cu cel rural în anii războiului, dat fiind faptul că în orașe se găseau mai mulți bărbați ocupați în industria subordonată intereselor de război, care erau disponibili pentru a încheia mariaje.

Firește, războiul a afectat în egală măsură viața privată a oamenilor, a celor de acasă dar și a celor de pe front, a accentuat comportamente și moravuri prezente în societatea transilvăneană încă înainte de izbucnirea conflagrației mondiale. Una dintre problemele majore cu care s-a confruntat în acei ani biserica, păstrătoarea seculară a moralității credincioșilor, a fost aceea a fidelității conjugale³². În presa epocii, în circularele bisericești, în folclorul cules în perioada interbelică, în memorialistică etc. răzbat aluzii evidente la viața dezordonată atât a bărbaților plecați pe front cât și a soțiilor rămase acasă. Acestea din urmă, mai ales atunci când erau și tinere și frumoase, greu puteau face față avansurilor bărbaților rămași în sat, jandarmilor sau prizonierilor de război ce fuseseră detașați în mediul rural pe la fermele mari ca să lucreze în agricultură. Astfel, așa cum a subliniat recent Eugenia Bârlea, un fin observator al realităților din lumea rurală românească transilvăneană din anii războiului, era mai degrabă "o performanță decât un fapt obișnuit ca o femeie să-și păstreze nepătată cinstea conjugală"³³. Desigur, nici bărbații plecați pe front nu au fost campionii unei fidelități conjugale exemplare, dimpotrivă, numeroase surse atestă relaxarea morală în rândul soldaților. În presă apar periodic articole care blamează un atare comportament, reprobabil și pentru că a crescut alarmant numărul celor care au contractat boli venerice: "O statistică compusă chiar în vremea bătăii ce băntuie, arată că dintre militarii de acum, Românii dau procentul cel mai mare dintre cei atinși de boale lumești"³⁴. Fenomenul nu era singular, și autoritățile franceze erau îngrijorate de amploarea creșterii bolilor venerice în rândul soldaților, care diminuau capacitatea combativă a armatei franceze³⁵. În ciuda ordinelor autorităților militare, a apelurilor la moralitate ale preoților militari, comportamentul imoral și infidelitatea conjugală au însoțit trupele concentrate sau aflate chiar pe linia frontului. O atare atitudine sugerează și un episod relatat în memoriile sale de un soldat care, după câteva săptămâni de ședere la Lemberg, a fost detașat în altă parte împreună cu unitatea lui, iar la plecarea la

³¹ *Ibidem*, p. 89.

³² Eugenia Bârlea, *Perspectiva lumii rurale...*, p. 126.

³³ *Ibidem*; versurile care circulau într-un sat din Hașeg (jud. Hunedoara) în perioada interbelică sunt relevante în acest sens al erodării moralității tradiționale: "A ha ha, bărbatul meu/ În Galiția-i locul tău./ Nu cu pumnii-n capul meu./ În Galiția-i loc de tine/ Nu cu pumnii-n cap la mine./ Ține, Doamne, bătaia./ Ca să-mi umble pensia/ Să-mi petrec cu bădița", apud: Ion Conea, *Clopotiva, un sat din Hașeg*, vol. I, București, 1935, p. 302.

³⁴ Eugenia Bârlea, *Perspectiva lumii rurale...*, p. 127.

³⁵ Jean-Yves Le Naour, "Sur le front intérieur du péril vénérien (1914-1918)", în *Annales de démographie historique*, 2002, nr. 1

gară "s-or strâns muieri dăla Rusia ș-or plâns în limba lor. Și atunci am plecat cătă Polonia rusească"³⁶.

Primul Război Mondial a provocat mutații care au fost cu siguranță mai ample decât am reușit să schițăm în aceste rânduri. Nici nu ne-am propus să trecem în revistă exhaustiv problema victimelor războiului, a comportamentului matrimonial, ci mai degrabă am inventariat principalele mutații demografice care au survenit în perioada războiului și au fost vizibile imediat ori s-au manifestat secvențial în cei cinci ai conflagrației mondiale. Cele mai afectate fenomene au fost fără îndoială mobilitatea socială și mișcarea naturală a populației. Natalitatea a cunoscut cele mai dramatice evoluții, însă și mortalitatea a reflectat conjuncturile socio-economice și politico-militare. În ceea ce privește căsătoria și moralitatea cuplului, acestea au fost influențate în mod vizibil de starea de război, oamenii reacționând în mod complex în fața provocărilor noului cadru în care se desfășura viața de zi cu zi. Mobilitatea sporită a populației, cu precădere a celor mobilizați în acei ani, a fost de natură să contribuie la „contaminarea” unor largi segmente de populație cu practici, atitudini și sentimente care greu ar fi putut fi sesizate în condițiile normale de pace și ale unui orizont mental tradițional.

Demographic Phenomena and Behavior in Transylvania during World War I

The dynamics and the structure of the Transylvanian population between 1914 and 1918 reflects the profound mutations caused by the war. The First World War left deep marks upon the Transylvanian society, some immediately obvious, others surfacing in the interwar period. The first demographic phenomenon affected by the outbreak of the war was emigration, official emigration being all but non-existent between 1915 and 1918 (still, those seeking to avoid conscription in the Austrian-Hungarian army continued to illegally emigrate to Romania). The war caused significant changes in terms of the demographic behavior and of the attitude with regard to the central moments in one's life: marriage, birth, death. The number of marriages in the province dropped by 50%, and the birth rate plummeted between 1914 and 1918, following the conscription of the youth and the long absence of many of the married men. Of course, the death rate also reflected the consequences of the war, but this indicator remained somewhat contradictory: after a great number of deaths were recorded in 1915, the situation became more stable in the years that followed. Finally, the war also affected the morality and the private life of individuals, favoring the development of those asocial behaviors (concubinage, adultery, illegitimate children etc.) harshly condemned by the Church.

³⁶ Valeriu Leu, Carmen Albert, *Banatul în memorialistica "măruntă" sau istoria ignorată (1914-1919)*, Reșița, 1995, p. 25.